

izoliranih novogradnjah). Osnovni elementi popisa knjig so naslednji: naslov, format, jezik in področje (iz analize izhaja, da so se žlahtniči zanimali predvsem za medicino, pravo, astronomijo in religijo (molitveniki, katekizmi), lokalpatriotizem pa je že tedaj prodajal razne "zgodovine"). Knjižni jeziki, ki so bili zastopani v domačih knjižnicah, so bili enaki kot drugod po tedanji Evropi - latinščina, nemščina, italijanščina, francoščina in (celo) hebrejščina.

Po precej lagodnem prenašanju rubrik iz inventarjev v samostojna poglavja študije, se je pisec odločil za naporejšje, a dražljivejše iskanje interpretacij in povezav več skupin podatkov. Ostanek razprave je zato namenjen "oživljanju" prej mrtvih in v več rubrik razmetanih vpisov. Iz podatkov o posteljnem perilu, zavesah, posteljah in umivalnih kompletih vstaneta oprema in videz spalnice, sob za služinčad in stražo, iz suhoparnega naštevanja majoličnega, srebrnega in kositrnega posodja pa zadiši in zazvenči kuhinja (s tropom rdečeličnih bunkastih pune, ki v čeburu kropa zaklanim kuram pulijo perje, vred). Na posodje avtor naveže zgodovino uporabe jedilnega pribora (tudi pribor se navaja v inventarjih) in opiše razvoj norm obnašanja pri jedi. Z vpisi v inventarje je ovekovečena tudi enakopravnost med moškim in ženskim kadilsko-njuhalskim svetom (vsaj v začetku), medtem ko so bile ženske v obravnavanem obdobju pri kavopivstvu celo precej enakopravnejše ("bingeljnova sušica", ki so jo prerokovali moškim kot posledico uživanja kofetka, je bila prav gotovo prehuda kazen za užitke ob črni brozgi).

Za dišeč epilog omenjenemu poglavju nas Štuhee seznanjajo z umivalno in siceršnjo higiensko (ne)kulturo kranjskega plemstva, ki je (skladno s časom in splošno mentaliteto poreformatorske katoliške strogosti) dajalo prednost bio-drgnjenju z brisačami (na suho) in intenzivnemu parfimiranju, kar je bilo po splošnem mnenju veliko bolj zdravo od prepogostega umivanja, ki tanjša kožo in slabi odpornost.

Kakorkoli že - vsi relativno zdravi, relativno bogati ali relativno pametni so slejkoprej končali absolutno mrtvi in postali središče mrzlične dejavnosti in pogosto tragikomičnih zapletov (pečatenje zapuščine, določanje komisarjev, varuhov), katerih nasledek je bil inventar, ki mu je sledila bolj ali manj mirna in prijateljska delitev zapuščine. Zadnji dve poglavji se ukvarjata z deželno regulativo (ročini) in prakso vodenja zapuščin-skrbniških zadev, seznanjata pa nas tudi z dolžnostmi in odnosom zapustnikovih svojcev do teh postopkov.

Med opisom "krsta grofovskega paglavea", ko je bilo dete "vključeno v krog tistih, ki jim je neka v svojem

času prejkone anonimna smrt na križu tam daleč v odročni rimski provinci prinesla odrešenje" in med smrtjo nekega drugega plemenitnika, podrtga "od zamazane takee smrdljivega kmetavza v ravsu zaradi mesnega krajeerja" ter "solzami vdove Prešeren" zaradi izgubljenih 50 srebrnih kron in nakita, leži nad sto usod. Pravzaprav je obračun z vsemi temi ljudmi na komaj dvesto straneh skorajda po božje predrzen, čeprav nas v hipu potolažijo avtorjevo poštenje, dobro opravljeno delo in primeren odnos do gradiva - navsezadnje ubožci niso umrli zaman.

Od prve do zadnje strani nas namreč pisec preseneča in priteguje zlasti s svojim bravuroznim stilom, nevsiljivo rabo arhivskih citatov (njegovi prevodi so mojstrovine, ki ne zadenejo le bistva, temveč tudi duh in dikičjo časa, v katerem so teksti nastali), mojstrskim obvladovanjem pisnega izražanja ter iskrivo in dobronamerno ironijo.

Štuhčeve knjige prav zaradi teh odlik ne bi smel prezreti noben zgodovinar ali arhivist, ki se ukvarja z obravnavanim obdobjem, toplo pa jo velja priporočiti tudi vsem tistim, ki uživajo ob dobri knjigi - pa čeprav ne popisuje ravno padea komunizma ali martuljske gobarske zarote.

*Aleksander Žižek*

## KAKO SO ŽIVELI...

To in ono o meščanstvu v provinci, uredili Tatjana Badovinae in Rolanda Fugger Germadnik, Pokrajinski muzej Celje, Celje 1995, 80 strani.

Zbornik je simpatičen skupek izredno kvalitetnih prispevkov, ki ga je izdal Pokrajinski muzej Celje ob odprtju razstave o življenju celjskega meščanstva v 19. stoletju. In kot je še tako zahteven obiskovalec razstave skozi izhodna vrata odhajal poln navdušenja, lahko tudi za zbornik ugotovimo nekaj podobnega. Zapisi v njem nas popeljejo na različna področja meščanskega življenja. Najprej se na prijeten način seznanimo o razmerju med središči in provinco, nato pa nas živi opisi postavijo v meščanski interier, posedejo za jedilno mizo, marsikaj novega izvezmo o družabnem življenju ter spoznamo olikano obnašanje meščanov. Naš sprehod nato nadaljujemo po literarnem in glasbenem ustvarjanju, se ustavimo pred portreti, za konce pa se odpravimo še na nekatera v prejšnjem stoletju priljubljena potovanja.

V zanimivo branje nas uvede kratek in jednat prispevek Vasilija Melika<sup>1</sup> o spogledovanjih in razmerjih

<sup>1</sup> *Vasilij Melik, Središča, provinca, meščani, str. 5-9.*

med središči in provinco, ki so vedno bila, so in verjetno tudi bodo v vsakem prostoru še kako zelo aktualna. Pri teh razmerjih je pravzaprav najbolj zanimivo to, da se nemalokatero naselje lahko nahaja kar v obeh vlogah. Ugotovitev, da je Slovenija bila vselej področje majhnih naselij ter majhnih mest in trgov, avtor popestri z izvrstno izbranimi odlomki iz romana Janka Kersnika Ciklamen, ki nam prikazujejo žive opise življenja v majhnem trgu s tisoč prebivalci, kljub svoji majhnosti sedežu okrajnega glavarstva. Namreč potrebno je vedeti, da je tudi v manjših krajih živelo meščanstvo, sicer nekoliko drugačno kot v večjih mestih, pa vendarle meščanstvo. V mnogih mestih in trgih na Slovenskem pa sta drug ob drugi živeli dve meščanski družbi, ki sta bili strogo ločeni po nacionalnem kriteriju. In ker je pri raziskovanju vsakega naselja najti obilo posebnosti in zanimivosti, so dognanja takšnih raziskav ne le dobrodošla, ampak tudi zelo potrebna in pomembna.

Meščanstvo v 19. stoletju pa je bilo zelo raznoliko. Predstavljalo je široko paletto različnih družbenih skupin, ki so ta status lahko dosegle s premoženjem ali izobrazbo, povezoval pa jih je skupni kulturni habitus. Meščanska kultura se pojavlja kot model identitete, pa tudi kot sredstvo distinkcije. In eden pomembnih sestavnih delov meščanske kulture je prav gotovo stanovanjska kultura, s katero se lahko seznanimo v naslednjem prispevku.<sup>2</sup> Andrej Studen nas s pomočjo živega opisa avstrijskega pisatelja in esejista Alberta Fuchsa postavi v meščanski interier, ki nam daje splošni vtis prenatrpanosti. Meščansko stanovanje je moralo imeti prestižno pohištvo, pa tudi klavir ali vsaj pianino ni smel manjkati. Manj premožni meščani pa so se morali zatekati k imitacijam. Za meščanstvo je bil značilen umik v miren in notranji svet privatnosti, pobeg v varno in intimno sfero družinskega življenja. Zato so skupne prostore in večnamenske sobane počasi zamenjali ločeni stanovanjski prostori. Hkrati pa je meščanska družina stremela tudi za čimbolj vrhunsko prezentacijo svojega bivanja v javnost. Izraz tega so bili reprezentativni saloni za sprejem gostov, ki so služili tako družabnim kot poslovnim interesom ter so obiskovalcu vidno predstavljali doseženo blaginjo družine. V meščanski družbi je bil moški določen za delo v javnosti, njegova vloga materialnega vzdrževalca družine pa je le še okrepila njegovo očetovsko avtoriteto. Ženski pa je bila določena skrb za otroke in gospodinjstvo, nepomembna pa ni bila tudi njena vloga soproge. Vzgojo, socializacijo in tudi šolanje meščanskih otrok so že od najzgodnejšega obdobja uravnavali po spolu. Dečke so pripravljali na osvojitve sveta, deklice pa na obveznosti v gospodinjstvu. Za meščansko družbo je bila značilna tudi tabuizacija seksualnosti, kar se je lepo skladalo s prevladujočo dvojno mo-

ralo. Marsikateri mladenič se je vnel za guvernantu ali služkinjo ter tako spoznal in doživel tudi prvo ljubezen ali pa si celo pridobil prvih izkušenj v spolnosti.

Eden statusnih simbolov meščanstva pa je bila tudi hrana. Meščanstvo je nasproti plemiškim požrtijam 18. stoletja postavilo bolj racionalen model prehranjevanja, plemiški potratnosti se je po robu postavila meščanska skromnost. To je razvidno že iz Vodnikovih kuharskih bukev (1799), kakor tudi iz kuharske knjige Magdalene Pleiweis (1890). Iz slednje nam avtor izredno zanimivega prispevka Vladimir Šlibar<sup>3</sup> za pokušino predstavi tudi enega od takratnih jedilnikov. Pri izbiri samega jedilnika pa je veliko vlogo imela premožnost meščanske družine. Že na prehodu v 19. stoletje se tudi v naših deželah pojavljajo novosti splošne modernizacije prehrane, za katero je značilno povečanje porabe kruha in mesa, obogatitev jedilnika s krompirjem ter pojav luksuznih artiklov, kot so kava, sladkor (ter z njim povezane sladkarije) in žganje. Ta modernizacija pa ni bila le odraz bliskovitega napredka v agrarnih panogah, ampak je velik delež pri tem prispevala tudi delokalizacija prehranjevalnih sistemov, ki jo je vzpodbudil prav tako skokovit razvoj transporta in novih tehnologij za konzerviranje in predelavo prehranbenih izdelkov. Kljub opozorilom zdravnikov, da je kava nevarna pijača, so iznajdljivi meščani hiteli odpirati kavarne, ki so prinašale nemalo dobička - obiskovanje kavarn je namreč kmalu postalo statusni simbol. Prav to pa so postale tudi sladke jedi - sladkarije na mizi so namreč predstavljale položaj posameznika v družbi. Novotarije pa so imele tudi svojo žalostno stran. To velja predvsem za vse večje uveljavljanje žganjekuhe, ki je med ljubitelji alkohola hitro postala zelo priljubljena.

Skozi različne oblike družabnega življenja nas popelje razprava Janeza Cvirna<sup>4</sup>. Družabno življenje v provincialnem mestecu kot je bilo Celje, je bilo v prvi polovici 19. stoletja še precej pod vplivom prepletanja javnosti in zasebnosti. Ritem praznovanj in z njim povezano priložnost za veseljačenje ob boljši hrani in pijači so narekovali predvsem cerkveni prazniki, čeprav so bila zelo čislana tudi nekatera bolj posvetna slavlja, kot npr. prošenje. Slavlja in zabave so se dogajala tudi v okviru eehovskih organizacij. Vse bolj so se začela uveljavljati tudi različna patriotska slavlja. V času od enega do drugega praznika pa se je družabno življenje odvijalo v sprejemnih salonih meščanskih hiš ter po gostilnah in kavarnah, kjer so se možje sproščali ob pijači in "rekli kakšno moško". Ta tradicionalna družabnost pa se je pod vplivom gospodarskega in družbenega razvoja - svo-

<sup>2</sup> Andrej Studen, *Meščanska stanovanjska kultura*, str. 10-18.

<sup>3</sup> Vladimir Šlibar, "Človek je, kar je", str. 19-25.

<sup>4</sup> Janez Cvirn, *Družabno življenje celjskega meščanstva v 19. stoletju*, str. 26-33.

je pa sta prispevali tudi državna oblast in cerkev - začela spreminjati. Postopoma je namreč prihajalo do vse ostrejšega ločevanja med javno in zasebno sfero, med delom in zabavo. Posledica tega je pojav prvih društev, ki so imela nalogo organizirati prijetno preživljanje prostega časa. Različnih društev je bilo vse več, vsa pa so veliko pozornosti namenjala prav zabavi, razvedrilu in družabnosti. Ob različnih priložnostih so društva organizirala razne zabave z glasbo in plesom ter si s tem tudi napolnila društveno blagajno. Člani društev so takšne zabave radi obiskovali, po drugi strani pa so čutili nekakšno obvezo, da se na njih morajo pojavljati. Še večjo obvezo pa je predstavljalo obiskovanje glasbenih koncertov in gledaliških predstav. Pomembno je bilo tudi pogosto pojavljanje na promenadi. Krepitev nacionalnih nasprotij od osemdesetih let prejšnjega stoletja pa je privedla do popolne diferenciacije vsakdanjega in družabnega življenja. Tako so bile nemške in slovenske družabne prireditve med sabo ločene z visoko pregrado, edina pozitivna posledica te ostre delitve pa je bila pestrost družabnega življenja.

Olikanosti meščanskega življenja pa so učili takratni, tudi že v slovenščino prirejeni bontoni. Nekaj osnovnih, izredno zanimivih poudarkov o "prefinjenem načinu življenja" nam prinaša razprava Rolande Fugger Germačnik,<sup>5</sup> ki nam na veder način predstavi delčke iz bontonov Ivana Vesela, Jožefa Valenčiča in Urbanusa. Takratni bontoni so se praviloma spuščali veliko globlje in so pravila obnašanja obdelali bolj celovito in bolj podrobno, kot dandanašnji. Med drugim se v njih lahko poučimo o splošnih pravilih obiskovanja, pa tudi o nekaterih podrobnostih pri tem ne vedno prijetnem družabnem opravilu, kot naprimer katero trkanje na vrata je naznanilo obisk "izvanredno imenitne osebe", kako nenavadno pomembno vlogo je pri obisku imel klobuk, kako se je odvijala procedura zglednega odhoda iz sobe... Veliko pozornosti je meščanska olika namenjala pravilnemu obvladovanju telesa, za kar so veljala še posebej natančna pravila. Spodobni so bili naprimer le kratki koraki, ki nikakor niso smeli biti daljši od 75 centimetrov. Veliko pozornosti so razni priročniki posvečali tudi osebni higieni in snažnosti bivalnih prostorov. Neposrednega telesnega stika se je bilo treba v družbi, seveda kolikor se je dalo, nadvse izogibati. Načini rokovanja, objemanja ali poljubljanja so bili natančno določeni, različne izvedbe pa so imele natančno določen pomen. Najboljšo priložnost za pregrešnost je ponujal ples, zato so tudi pri tem prijetnem opravilu veljala posebna pravila. Z lepšim spolom pa se je na splošno sploh spodobilo ravnati "v rokavieah". Od moškega se je na vsa-

kem koraku pričakovalo kavalirskega in ljubeznivega obnašanja do nežnejšega spola, sploh pa se je moški v pogovoru z žensko moral izogibati dvoumnemu govorjenju.

Individualnost postane v času meščanov miselni standard družbe, težnja po osebni sreči pa vsesplošna. Nacionalizem se v tem času preobleče iz kulturne v politično obleko. Kljub temu, da so bili meščani vedno obsojeni na manjšinskost, pa so predvsem v kulturi in znanosti ohranili svoj primat. In prav o izrazni moči dveh pomembnih vrst meščanske kulture na Slovenskem govori prispevek Igorja Grdine<sup>6</sup>. Ker pa je v tem času Slovenski prostor premogel samo t.i. "podeželske meščane", je tem preostalo le prevzemanje vedenjskih vzorcev velikih mest. In naš prostor navezanosti na srednjeevropsko kulturno sfero ni nikoli ušel. Pomembno pa je, da je Dunaj v času fin de siècle odkril province - kar je za slovenske umetnike pomenilo uveljavitev v širnem svetu. Pri Slovencih je nekakšen sinonim za kulturo vseskozi veljala literatura, katere značilnosti (od dobrodušne umirjenosti do sentimentalizma) v predmarčni dobi označuje pojem biedermeier. Za književne ustvarjalce te dobe pa je bilo značilno tudi združevanje zanimanja za zgodovino in literaturo. V revolucionarnem letu 1848 so bili poleg politikov najbolj glasni prav pesniki. Družbeno razgiban čas meščanov je tedaj namreč terjal pesem za trenutno rabo. Pot do literature, ki je zavezana zgolj estetskim vrednotam, je potem bila težka. Ključna problema našega literata sta bila majhnost in nerazločenost trga, tako da je bil slovenski pisatelj le popoldanski delavec, amater, ki je svoje pisanje dojemal kot narodno dolžnost. Medtem ko je nemški kulturni krog navduševala predvsem nemškost glasbe 19. stoletja in so si nemški literati za svoje ustvarjanje iskali ugodnejše umetniške klime, je med slovenskimi politiki na površje vse bolj prihajala težnja po literarnem ustvarjanju. S tem pride najprej do razmaha ideoloških delitev, kasneje pa se jim pridružijo tudi stilne, kar vodi do ustvarjalnega pluralizma.

V glasbi je v 19. stoletju prvo mesto zavzemala opera. Na Slovenskem pa so bile težave že z gledališčem, tako da se je krstna predstava prve domače opere pripetila šele leta 1892. Vendar pa je pri nas 19. stoletje tudi obdobje "uporabne" in "koristne" glasbe, kjer je prednjačil Benjamin Ipavec z najpopularnejšo slovensko skladbo tistega časa *Kdo je mar?* (besedilo Jovana Koseskega). Nemška stran je visoko raven svojih glasbenih prireditev na Slovenskem zagotavljala predvsem z gostovanji, od konec 80. let pa so tudi Slovenci zelo dvignili raven svojih koncertov, kar je bila predvsem posledica medsebojnega tekmovanja.

<sup>5</sup> Rolanda Fugger Germačnik, *Pri poljubu se ne sme cmokati in sliniti, "marveč tenkoglasno vase cikniti, da se malo sliši, pa dosti čuti"*, str. 34-42.

<sup>6</sup> Igor Grdina, *Meščanska kultura med literaturo in glasbo*, str. 43-62.

Naslednji prispevek se loteva zelo specifičnega področja umetnosti. Tatjana Badovinac nas namreč seznani s celjskim portretnim slikarstvom.<sup>7</sup> V 19. stoletju je ta vrst umetnosti doživljala svoj razcvet. Poleg plemstva, so portrete množično začeli naročati tudi premožnejši meščani, kajti meščan 19. stoletja je svoj bivalni prostor zelo rad opremljal tudi z družinskimi portreti. Izjemno priljubljen je bil miniaturni portret, ki se je v svojem razvoju razdelil v dve smeri: portret fevdalca je več ali manj idealiziran, kar pomeni nadaljevanje tradicije 18. stoletja, medtem ko si je meščan na portretu želel reprezentativno podobo v realnem svetu. V drugi polovici 19. stoletja pa je portretno slikarstvo začela izrivati eenejša, enostavnejša in hitrejša portretna fotografija. Neredko pa so bili prvi fotografi hkrati tudi slikarji.

S potovanjem človek opazuje, spoznava in doživlja nov svet. Kako so to počeli v 19. stoletju, nam prikazuje članek Andreja Studna.<sup>8</sup> Veselje do potovanja je v tem času namreč zelo naraščalo in se krepilo. Ljudje so začeli potovati tudi za zabavo. Kočije so v 19. stoletju, predvsem v njegovi prvi polovici, igrale vidno vlogo v prometnem sistemu. S kvaliteto in prijetnostjo potovanja s pošto kočijo je bil povezan cel sistem obcestnih gostiln, poštних postaj in prometnih počivališč. V tem smislu, predvsem pa v smislu krajsanja razdalj in povečanja potovalne hitrosti, pomeni pravo revolucijo pojav železnice. Da pa je bilo lahko potovanje nekoč ena sama velika pustolovščina, nam potrjuje opis poti iz Leipziga do Sirakuz in nazaj, ki jo je peš opravil Johann Gottfried Seume. Potovanja tudi v tem času lahko razdelimo na službena in družinska, na krajša in daljša. Med priljubljenimi cilji popotnikov sta izstopala Italija in Orient. Pa tudi v naše kraje so zahajale številne, tudi zelo slavne osebe. Te so si zelo rade privoščile zdravilne vode v po vsej monarhiji znanih in zgledno urejenih zdraviliških centrih. Morje in gorski svet pa sta dolgo časa predstavljala tuj in človeku sovražen svet. Tako se je v Avstriji šele v drugi polovici 19. stoletja začel razvijati tudi obmorski turizem. Odklonilen pogled na planine pa je človek premagal šele v novejšem času. Daljša počitniška potovanja pa so si lahko privoščili le najbogatejši. Zato se je med manj premožnimi meščani uveljavila enostavnejša in eenejša oblika počitnice, t.i. poletna svežina (Sommerfrische). Pomen takšnih počitnic pa je potrebno iskati predvsem v pobegu od delovnega vsakdanjika na podeželje, k naravi.

S čudovito razstavo o življenju celjskega meščanstva smo tako dobili vsebinsko in oblikovno izjemno bogat

zbornik. Razveseljivo je, da ne predstavlja klasičnega kataloga ali študije k razstavi. Zastavljen je namreč širše in se tako lahko nanaša na "dihanje" in življenjski utrip kateregakoli provincialnega mesta na Slovenskem.

Bojan Cvelfar

## BENEŠKO AMSTERDAMSKA NASPROTJA IN SORODNOSTI - ALI O ŽIVLJENJU ELITE 17. STOLETJA

Peter Burke: *Venice and Amsterdam, A Study of Seventeenth - Century Elites*, Polity Press, Cambridge, 1994, 170 strani.

V zadnjem času smo imeli tudi slovenski zasvojenec z zgodovino priložnost spoznati nekatera dela znanega angleškega zgodovinarja Petra Burka<sup>1</sup>, ki je med drugim tudi izredno ploden pisec. Pred mano tako leži ena njegovih knjig, ki je prvič izšla že pred dvajsetimi leti, vendar je drugi izdaji dodal obsežen popis nove literature in zelo zanimiv uvod, v katerem komentira prvo izdajo in spremembe, ki so se zgodile v času med obema izdajama. Poleg tega pa je avtor že pred dvema desetletjema s to knjigo vnesel v zgodovino pisje naravnost preroško svež dah, ki se je nato počasi razrastel v močno burjo, kateri se ne more izogniti noben zgodovinar, ki se ukvarja z raziskovanjem elit, predvsem pa s kulturno zgodovino. Koncept knjige je namreč tako moderen, da je avtor tudi danes ne bi bistveno spreminjal in ji dodajal kaj vsebinsko novega, temveč bi ji dodal le posamezne nove detajle. Edina izjema bi bila ljudska kultura, torej tema, ki ji avtor zadnje čase posveča veliko pozornost in na katero bom tako kot na vse druge novosti iz uvoda opozoril pozneje.

S to knjigo se je Burke lotil primerjalne študije beneške in amsterdamske elite. Med Benetkami in Amsterdamom je bilo namreč veliko podobnosti in prav ta-

<sup>7</sup> Tatjana Badovinac, *Portreti celjskega meščana*, str. 63-69.

<sup>8</sup> Andrej Studen, *K zgodovini potovanja in o začetkih turizma pred prvo svetovno vojno*, str. 70-78.

<sup>1</sup> Peter Burke, *Revolucija v francoskem zgodovinske pisju*, *Studia humanitatis*, ŠKUC, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 1993, 167 str. ; Peter Burke, *Zgodovina dogodkov in povratek k pripovedništvu*, *Zgodovina za vse*, leto 1, št. 2, 1994, str. 70 - 78; Peter Burke, *Cultural History and Total History*, v: *Pot na grmodo*, *Historični seminar*, Zbirka ZRC, 4, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana, 1994, str. 31 - 42.